

ӘОЖ: 101: 2

ДІН: ТҮСІНІК ПЕН ЫНТЫМАҚҚА АПАРАТЫН ЖОЛ

Т. Х. Рысқалиев, философия ғылымдарының докторы, профессор

В. А. Есенғалиева, философия ғылымдарының кандидаты, доцент

Г. М. Хайруллина, ізденуші

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті

Мақалада қазіргі ғылым мен ақпарат заманында діннің адам, қоғам өміріндегі орны мен рөлі дінге жаппай бет бұрудың мәнісі туралы сөз болады.

В статье речь идет о трудных путях обращения человека к религии, о тех бесценных находках, которые ждут его на этом пути, о том, какое облагораживающее, очищающее влияние оказывает религия на него.

In this article it is spoken about difficult ways of mans addressing to religion, about those invaluable finds which wait for him on this way, about refining, cleaning influence of religion on him.

Дін дегеніміз – адам мен дүниенің, рухтың арасындағы байланысты білдіретін сана. Діни сана – адамның тылсымдық болмысын бейнелейді. Дін – қоғам өміріндегі рухани күш. Қай қоғамда да діннің алатын орны ерекше.

Діннің әлемдік деңгейдегі адамзатқа тән ойлау жүйесінен шет қалмайтындығын қазіргі заман болмысы айқын аңғартып отыр, себебі дінсіз қоғам болмайды. Дін мен қоғам бір-бірінен ажырамайтын феномендер. Діннің қызметі адамға рухани тірек болу, күнделікті күйбің – шүйбің тіршіліктің бұғауынан босату.

Дін жолына түскен адамның өмірінде түбірлі өзгерістер болуы шарт. Ол бұрынғысындай қалай болса солай өмір сүре алмайды. Ол Құдайын естен шығармайды. Қазір біздің елімізде қай дінді де ұстануға ерік берілген. Діннің адамдардың іс-әрекеттері мен сезімдеріндегі рөлі айрықша, өйткені дінді пайдаланып асыра сілтеу жақсылыққа апармайды, ол адам өміріне қауіп төндіреді. Қазақстан Республикасында діни конфессияларға өздерінің қызметтерін жүзеге асыру үшін тең де тиімді жағдай жасалған және дінаралық үнқатысу үдерісі белсенді жүруде. Қазақстан, сонымен қатар, мәдениеттер мен діндердің жақындасу үдерісінің бастамашысы болып отыр.

Діннің жолы – бір басқа, ғылым жолы – бір басқа. Дін Құдай жөнінде, рух жөнінде, Құдайға құлшылық ететін адамдар жөнінде баяндайды, ал ғылым материалдық дүниедегі заттар мен құбылыстар жөнінде мағлұмат береді.

Дін – адамның қалауы. Адамды мазалайтын сұрақтар, жайттар көп болады. Кейбіреулеріне ғылым, кейбіреулеріне философия, ал кейбіреулеріне тек дін ғана жауап бере алады.

Әлемге танымал болған кейбір ғалымдар кемеліне келген шақта дінге беріліп, діннің табиғаты жөнінде көп ойланған: Паскаль, Кант, Фрейд, Эйнштейн, Вернадский, Жак Ив Кусто т.т. Күнделікті күйбең – шүйбеңмен шектелмей, рухани құндылықтар жөнінде, өмір, өлім жөнінде ойланып толғанған адам түбі дінге бет бұрады. Ағылшын философы Ф. Бэконның бір сөзі бар: «Ақылдың аздығы, философияның аздығы адамды Құдайдан алшақтатады, ақылдың көптігі, философияның көптігі, керісінше, адамды Құдайға жақындатады» – деген.

Адамдар табиғат, қоғам, адам жөнінде оқиды, зерттейді, ізденеді. Сол сияқты есті адам дін, Құдай жөнінде де ойланып толғанады. Соқыр сенім деген бар. Бұл – басқалардың немесе үйдегі тәрбиенің, дәстүрдің ықпалымен дінге жүгіну. Бұл – бір басқа. Ал дін жөнінде оқып, ізденіп діннің мәдени, моральдық қызметтерін түсініп дінге жүгіну бұл – бір басқа. Біз ХХІ ғасырда өмір сүріп жатқанымызды естен шығармайық. Бізге діннің жайы белгілі сияқты көрінеді. Бірақ белгілі нәрселердің бәрін бірдей біз танып жатпаймыз. Белгілі ғой деп жүре береміз. Құдай нақты құбылыс емес. Ғылым ол жөнінде бізге ештеңе айта алмайды. Құдай – рухани құбылыс, идея, үлгі. Сондықтан ол – жұмбақ, күрделі, шексіз.

Абай Л. Толстойдың кітабынан Будда жөнінде, оның ілімі, діні жөнінде оқып, оған тәнті болады: «Ғұлама екен, кеш білгенім – ай» деп өкінеді. Будданың өмір – күрделі, өмір – күрес, ешнәрсе де адамға оңайлықпен келмейді, адам ойлаған мақсатына жету үшін азап шегеді – деген ойы Абайға үлкен әсер етеді. Будданың өмірге өкпелейтін жөні жоқ еді, ол – патшаның баласы ғой. Ол адам баласы үшін қам жеді. Адамдардың қалай болса солай өмір сүретінін ойлап қиналды. Осы жөнінде өз ілімінде баяндайды.

Абайда да бәрі бар еді. Атақ та, байлық та, талант та. Бірақ Абайдың өмірі де өкінішке, мұң мен зарға толы болды:

Ішім толған у мен өрт, сыртым дүрдей,
Мен келмеске кетермін түк өндірмей... немесе:
Жүрегім менің қырық жамау...
Ішім өлген, сыртым сау – дегені шындық.

Абайдың азабы халқының хал жағдайымен, надандығымен, бейқамдығымен, болашағын ойламайтынымен байланысты болды. Қай дінде де, қай кезде де дінге сенуді күшпен енгізуге тырысатын радикалдар болды, әлі де бар. Дұрысында қай дінде де зорлық жоқ. Сену, сенбеу – әркімнің өз ісі.

Қай халық та – христиан болсын, мұсылман болсын – өз қалауынша, өз дәстүріне сүйеніп өмір сүреді. Бірін-бірі күшпен, айла – амалмен, материалдық жолмен өзгертем, өз дініме көндірем деуге болмайды.

Соңғы кезде, тәуелсіздік тұсында елімізде бұрын – соңды белгісіз болып келген конфессиялар көбейді, олардың өкілдері пайда болды. Атап айтқанда: протестантизм, индуизм, исламның тармақтары. Сонымен бірге Бахаи діні, Саентология шіркеуі бірлестік шіркеуі (Мундікі), Белое братство, Церковь последнего завета т.т. Ана дінді мына дінді уағыздап, үгіттейтін миссионерлер де көбейді. Оларды шетелдер қаржыландырып та отыр. Мұндай жағдайда қандай әрекет жасауға болады? Бір жағынан, сенім еркіндігі бар. Екінші жағынан, қазіргідей күрделі жағдайда Қазақстан халқының бірлігін, ынтымағын сақтауға тырысқан саясат бар. «Тәртіп орнататын кез келді, мұндай келімсектерге біздің елде орын жоқ» – деп ойлайтындар билік басында да, мұсылмандардың діни билігінде де кездеседі. Осы дұрыс бола ма?

Адамдардың арасында орын алатын түсінбестіктің, сенбестіктің бір себебі, көбіміздің діни сауатсыздығымызда, надандығымызда. Мұндай надандар қарапайым азаматтардан бұқаралық ақпарат өкілдеріне, мемлекеттік шенеуніктерге дейін бар. Кешегі кеңестік атеистік тәрбие біздерді дінге немқұрайлы қарауға үйретті. Біз әлі сол аурудан айыға алмай келеміз. Ал надандық орын алған жерде қашанда қырғиқабақтық болады.

Әлемдік және дәстүрлі діндердің тарихына үнілер болсақ, оларда қай кезде де әртүрлі ағымдар, мектептер, тармақтар болғанын білеміз. Бұған себеп болатын нәрсе:

✓біріншіден – діни ілімнің негізгі қағидалары жөнінде әртүрлі түсініктің және пікірталастың болуы;

✓екіншіден – басқа діндердің, философиялық мектептердің және саяси бағыттардың идеологиялық нұсқауларының әсері.

Осы жолдармен әуелі секталар, содан кейін олар дербес қозғалыстарға және деноминацияларға айналады, кейін солардың негізінде – конфессиялар пайда болады. Мысалы христиан діні үш тармаққа бөлінеді: католицизм, православие, протестантизм. Бізде солардың бәрі де бар. Бір кезде атақты орыс философы В. Соловьев осы үш бағытты біріктіру идеясын ұсынды. Бірақ олар әлі біріге алмай келеді.

Дүние жүзінде әр түрлі бас қосулар болып тұратыны өздеріңізге белгілі. Бұған Астанада үшінші рет өткізілген діни форумдарды жатқызуға болады. Осы ІІІ съезде сөйлеген сөзінде Елбасы қазіргі заманда алдыңғы тұрғыға рухани ізгілік бастаулардың шығуы тиіс деді.

Дәстүрлі діндердің түпкі мәні де осында. Бүкіл адамзатқа сөз арнаған Мұхаммед пайғамбар (с.ғ.с.) былай дейді: «Мен ізгіліктің тектілігін жетілдіру үшін ғана жіберілгенмін». Иисус Христостың сөзі белгілі «Егер адам бүкіл дүниеге ие болса, ал өз жанына жарақат түсірсе, одан оған не пайда бар?».

Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің басын қосу туралы идеяны алғаш ұсынған Президентіміз болды. Осыған орай ол кісінің әріден және жан – жақты ойлайтынын, көрегендігін айта кету керек. Өз елімізде де күрделі мәселелер жетіп жатқанда үш-төрт күнге жан-жақтан жүздеген қонақтар шақыру, оларды күту, съезд өткізу, қыруар қаражат жұмсау – осы қадам ақтала ма? дегендер болды. Бір қарағанда, ешқандай пайда, кіріс жоқ, қып қызыл шығын сияқты болып көрінеді. Ойлап қарасақ, әлемдегі дамыған елдердіңмұндай діни форумды өткізуге шамасы келетіні белгілі. Бірақ, Америкаға, Ресейге немесе Францияға бір ел барса, бір елдің өкілдері бармауы мүмкін. Ал, біздің жердің таңдалуы ең алдымен Қазақстан халқының абыройы, беделі, бейбітшілік пен саяси тұрақтылықтың, ұлтаралық және діни түсіністіктің қазақстандық моделінің дүние жүзінде мойындалуы болды. Мұндай съезд Қазақстанда болмаса, басқа қайда болуы мүмкін? Біздер қаражат жағынан ұтылсақ та, моральдық жағынан ұттық. Назарбаев үшін елдің беделі, имиджі маңызды болды. Дүниежүзі Қазақстанды білді, Қазақстанға басқаша қарайтын болды. Шетелдік ақпарат құралдарында Қазақстан, Назарбаев жөнінде көп айтылады. Қазақстан этносаралық, дінаралық татулық жағдайында көп елдерге үлгі болды.

Ұлттар, ұлыстар, діндер арасында жер-жерде алауыздықтар қақтығыстар болып жатқаны белгілі. Қазақстанда 140 ұлт пен ұлыс және 46 конфессия өкілдері тұрады. 90-жылдары көптеген ресейлік, американдық сарапшылар болашақта Қазақстанды экономикалық, саяси дағдарыстарға қоса, зор этникалық және конфессиялық қақтығыстар, алауыздықтар күтіп тұр деп жариялаған болатын. Бұл болжам ақталмағанын қазір бүкіл әлем көріп отыр. Діндер лидерлерінің біздің елімізде бас қосуының бір себебі осында.

Марқұм Рим Папасы Иоанн Павел II-нің 2001 жылы Қазақстанға келіп кеткенін білесіздер. Ол көршілес Ресейге барған жоқ. Неге? Себебі Ресей сол кезде өз үйінде жау іздеп, өз халқымен – шешендермен – соғысып жатты. Өзбекстанға, Латвияға, Литваға барған жоқ. Бізге келді. Астанада өткен Әулие мессада Иоанн Павел II былай деп мәлімдеді: «Барлық христиандармен өзге конфессияларға сенушілерді түрлі ұлттағы және діндегі адамдар үйлесімді өмір сүріп жатқан осы қаладан, Қазақстаннан үлгі алып, зорлық зомбылықсыз әлем құруға шақырамын».

Қазіргі күні барлық адам баласы үшін ең құнды саналатын ортақ негіз – ынтымақ болуға тиіс. Егер біз діндер халық ретінде де дамығымыз келсе, онда өзара түсіністікке шақыратын осындай ұнқатысуларға ұмтылып, жақсы ой мен іске жол ашуымыз керек.

Қасиетті Құранда сондай – бірлесіп өмір сүрудің жүйесі жазылған. Ислам діні ешкімді алаалап бөлмейді. Сонымен бірге Құранда көп құдайға табынуға тиым салынған.

Құранда әрбір адамның дінді таңдауына ерік берілгендігі көрсетілген. Ешкімді белгілі бір дінге кіруге күштемейтіндігі, оған тыйым салынатындығы айтылған. Сонымен бірге дінге қарсылық білдіріп, діннен шығу күнә болып табылады. Бір діннен екінші бір дінді жоғары қою, оны кемсіту жанжалға ұрындырады. Белгілі бір дінге сену үшін оның мәнін, тарихын, талаптарын білу керек. Адамдар арасындағы дау – жанжалдар дейді үнді даналығы, білместіктен (авидья) туындайды. Ал келісім – білуден, білу – танудан, тану өзара сұхбаттан бастау алады. Діндер лидерлерінің сұхбаты – соның бір көрнісі. Әлемдегі этникалық діни қақтығыстарды қалай тыю керек? Діни түсіністіктің болуы отбасындағы болмаса қоғамдағы тәрбиеге байланысты.

Неміс философы Карл Ясперс Иисусты және Буданы Сократпен, Конфуциймен бірге адамзаттың ұлы ұстаздары деп атайды. Библияда, Дхаммападада тәлім тәрбиелік мәні зор даналық ойлар бар. Біз оны оқимыз, білеміз. Бірақ, олардың сөзі Құран сөздеріне, Мұхаммед пайғамбардың өсиеттеріне қайшы келмейді. Иисустың немесе Будданың сөздері біздің Алла тағалаға деген сенімімізді жоққа шығармайды. Керісінше, Құран сөздерінің құндылығына сенімімізді арттыра түседі.

Діндердің арасында айырмашылық болғанымен сол дінге сенетін адамдардың арасында діннен туатын араздық, алауыздық болуы мүмкін емес. Барлық діндер адамдар мен діндердің бейбіт, қатар өмір сүруіне үндейді. Абай айтады: «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп».

Елбасының мына сөзі де бәріміздің ортақ ойымызды білдіріп тұр: «Жаратушы-жалғыз, дүние ортақ, аспан асты кең, ендеше, біз бір атаның баласы, бір ананың перзенті ретінде бір бірімізбен береке – бірлік пен ынтымақта өмір сүруіміз керек». Нұрсұлтан Әбішұлы бұл ойын әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің III съезінде айтқан болатын.

Кейде ғылым «Құдай бар ма, жоқ па?» деп сұрақ қояды да «жоқ» – деп жауап береді. Ғылым мұндай сұрақты шеше алмайды, Құдайдың бар екенін де, жоқ екенін де ғылым дәлелдей алмайды. Бұл ғылымның құзырындағы мәселе емес.

Дінге сенетін адамға «Құдай бар ма?» деп сұрақ қоюдың өзі ерсі. Ол мұндай сұрақты түсінбейді. Адамнан тыс жерде, жануарлар дүниесінде Құдай жоқ. Құдай адамның ниетінде, сенімінде, жүрегінде. Адам жақсы болған сайын Құдайға жақындайды. Құдайға ұқсайды. Адам адам болғасын Құдайдай құдіретті қажет етеді, оған сиынады, арқа сүйейді. Бұл – білместік, надандық емес. Бұл адамның рухы биік екенін, оған оны қоршаған материалдық дүниелердің, материалдық игіліктердің жеткіліксіз болғанын көрсетеді. Библияда айтылған: « Не хлебом единым жив человек». Өте дұрыс. Адамға Құдайдай үлгі қай кезде де керек. Адам Құдайға сыйынған да ол Құдайдан нақты көмек күтпейді. Құдай оның өзіне сенімін оятады, рухын көтереді. Қандай қиындықты да адам жеңе алатынына сендіреді. Құдайға үміт арту деген сөз адамның өзіне өзі үміт артқаны. «На Бога надейся, но сам не оплошай» деген сөз бар. Қол қусырып отырма, тырбын, қамдан, қарекет қыл. Сол үшін Құдай саған күш – жігер, ақыл – ес берді. Соны ұтымды пайдалан.

Кейде адам өзіндегі осы қабілеттерді іске асырмайды, оқымайды, білмейді, үйренбейді. Платонның бір сөзі бар: «Қырсыққа тап болған адам тағдырды, құдайларды, тіпті не болса соны жазғырып жатады, тек өзін емес».

Нарық жағдайында әркім өзінің қам- қарекетіне сай өмір сүреді. Біреу бай, біреу кедей болып жатса, оған байды да, Құдайды да билікті де кінәлаудың қажеті жоқ. Бәрі адамның өзіне байланысты.

Абай: “Көкіректе сәуле жоқ, көңілде сенім жоқ. Құр көзбенен көрген біздің хайуаннан неміз артық” – дейді. Бұл арада «сәуле» деп тұрғаны дүниенің, өмірдің мән жайын түсіну, ақылға сыйымды көзқарастың қалыптасуы. Мұнсыз адам адам бола ма? «Сенім» деп тұрғаны дін, иман.

Ғылым, мәдениет, техника, технология қарыштап дамыған қазіргі уақытта сенімге, дінге орын болмайтын сияқты. Бәрін де жан-жақтан ағылып жатқан информация ығыстырып шығаратын сияқты.

Жоқ, олай емес екен. Жастар дінге бет бұрып жатыр.

Бірақ дінге сену, дінмен айналысу жеңіл – желпі шешім болмауы керек. Көп ойлануды қажет етеді. Сен діннің талаптарын орындауға әзірсің ба? Сен діннің жайын, Құдайдың не екенін білесің бе? XX ғасырдың адамдары соқыр сенімге салынбауы керек.

Қазақстан бейтшілік орнатудың ізгі жолдары, елдер мен халықтар арасындағы сенімді қалыптастыру, сондай-ақ діндер арасындағы төзімділік, сыйластық жөніндегі ғаламдық мәселелерді кең ауқымда талқылауға, сындарлы шешімдер қабылдауға жетекшілік жасайтын болады. Мұндай мәселелерді ЕҚЫҰ-ның күн тәртібіне ұсынып, 56 елдің өкілдері бас қосқан мәртебелі Ұйымда талқылау үшін төрағалық ету міндеті Қазақстанға елдегі ынтымақ пен бірлікті сақтағаны үшін, 140-тан астам этнос өкілдерін бір шаңырақтың астына жинай білгендігі үшін, өзге дін өкілдеріне төзімділікпен қарағаны үшін беріліп отыр. Бұл – жас мемлекетке деген үлкен сенім.

Елбасымыз өзінің «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты жолдауында, 2020 Стратегиялық жоспарында Ұлтаралық келісімді нығайту, ұлттық қауіпсіздікті арттыру, халықаралық қарым-қатынасты одан әрі дамытуды негізгі мақсаттардың бірі ретінде қойған болатын.

Қазақ елі – мәңгілік. Руханият, оның ішінде дініміз таза болу керек. Бұл – қазақ өркениетінің кемелді көрінісі. Тәуелсіз елдердің діндері де мемлекеттің мүддесіне – бірлігі мен ынтымағын нығайтуға қызмет етуі қажет.